

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

ХІ Всеукраїнської наукової конференції,
*до 60-річчя від початку дослідження Більського городища
Харківським університетом*

14–15 грудня 2018 року

Харків
2018

УДК 93/99
П78

П78 **Проблеми історії та археології України: Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції, до 60-річчя від початку дослідження Більського городища Харківським університетом (Харків, 14–15 грудня 2018 р.).** — Х., 2018. — 48 с.

УДК 93/99

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції,
до 60-річчя від початку дослідження Більського городища Харківським університетом

14–15 грудня 2018 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 10.12.2018. Формат 60×84/8.
Ум. друк. арк. 5,58.

ДОБА РАННЕГО ЗАЛІЗА

Л. И. Бабенко (Харьков)

ВИТЫЕ И ЛОЖНОВИТЫЕ ШЕЙНЫЕ УКРАШЕНИЯ БОСПОРСКИХ ТОРЕВТОВ

Среди продукции боспорских торевтов, исполнявших заказы скифской знати и аристократических семейств Боспора, витые и ложновитые шейные (нагрудные) украшения известны в единичных экземплярах. Но конструкция витых жгутов этой категории украшений отличается разнообразием и представлена тремя различными по устройству типами.

К первому типу относится частично утерянная гривна из первичного погребения Куль-Обы, жгут которой состоял из витого бронзового стержня, обложенного тонким золотым листом, повторяющим рельеф жгута. Близкую конструкцию имели парные браслеты с протомами сфинксов из Куль-Обы, две пары браслетов, украшенные фигурками баранов и львиц с гривой из Большой Близницы и два браслета с львиными головками на концах из Темир-Горы.

Жгуты украшений второго типа состояли из полой трубки, рельеф которой очень правдоподобно имитировал витые по спирали шести круглых стержней. Четверть такими жгутами разной толщины оконтурены три изобразительных фриза пекторали из Толстой Могилы. Аналогичный по устройству, но еще более массивный жгут имеет гривна с львиными головками на концах из Солохи.

Третий тип представлен украшениями со жгутом, состоящим из нескольких перевитых трубок. Оба жгута, обрамляющие изобразительный фриз пекторали из Большой Близницы, свиты из трех трубок. Из шести полых трубок свит жгут гривны со скифами-всадниками на концах из Куль-Обы. Особенностью жгута этой гривны является его эластичность и, как следствие, свойство менять свою форму под воздействием направленной силы. Это может быть связано с особенностями конструкции, а именно — отсутствием центрального стержня, извлеченного после окончательной скрутки жгута.

Крученые или витые гривны были традиционным скифским украшением и представлены находками артефактов, а также изображениями на антропоморфных каменных изваяниях, но в обоих случаях не отличаются репрезентативностью. Придание торевтами витой формы жгутам можно полагать стремлением следовать скифской традиции. Также витые

жгуты отличаются более высокой эстетикой и могли иметь символическое значение (закрученная нить — символ времени, жизни, жизненной дороги по Ю.Б. Полидовичу). В то же время золотых гривен с гладким жгутом гораздо больше. Вероятно, более масштабному изготовлению витых/псевдовитых жгутов препятствовала сложность технологического процесса, нюансы которого могли храниться мастерами в секрете. Показательно, что по ресурсозатратности витые и гладкие гривны вполне сопоставимы. Но при одинаковом расходе золота у витых гривен за счет пустотелости более внушительный вид.

Устройство гривны из первичного погребения Куль-Обы — по времени самой ранней — наиболее простое технологически. Вероятно конструкция жгута с бронзовым стержнем внутри оказалась неподходящей для гривен из-за чрезмерного веса изделия и по этой причине не получила распространения. Но подобная конструкция могла способствовать рождению идей, использованных при изготовлении ложновитых пустотелых жгутов. Техника витья жгутов из проволоки или трубочек использовалась боспорскими торевтами еще в V в. до н.э. (перстни из Нимфея и Пантикапея). Новацией жгута гривны из Куль-Обы является его подвижность.

Выбор конструкции жгута (полая ложновитая трубка или жгут из перевитых трубок) мог быть обусловлен особенностями украшения. Пектораль из Толстой Могилы была многосоставным изделием, и для обеспечения необходимой жесткости конструкции более всего подходили монолитные трубки. При изготовлении гривны из Куль-Обы такая задача не стояла, но под тяжестью фигурок на концах подвижный жгут мог создать иллюзию скачущих всадников, что придавало украшению дополнительное очарование. Выбор жгутов такой же конструкции для пекторали из Большой Близницы в силу их возможной подвижности не совсем удачен, с чем, возможно, связано использование избыточной и малоэстетической системы крепления. Использование жгутов различных конструкций может свидетельствовать об изготовлении двух пекторалей в разных мастерских.

СОДЕРЖАНИЕ

Програма XI Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми історії та археології України»	3
---	---

ЕПОХА КАМЕНЮ Й ПАЛЕОМЕТАЛУ

Бровендер Ю. М. (<i>Северодонецк</i>). О хозяйственной организации специализированных поселений Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы	6
Буйнов Ю. В. (<i>Харьков</i>). К вопросу о локализации очага формирования традиций бондарихинской культуры	7
Буцький І. М. (<i>Харків</i>). Результати мікроскопічного дослідження кераміки з поселень Кочеток-ВУВГ, Кочеток-Дюна-II та Тетліга	7
Дубяга А. П. (<i>Донецьк-Вінниця</i>). Основні причини виникнення збройних конфліктів за доби середньої бронзи в міжріччі Дніпра й Дону	8
Иванова С. И. (<i>Одесса</i>). Курганы и подкурганые святилища: вопросы взаимосвязи	9
Кислый А. Е., Гумен А. Ю. (<i>Симферополь</i>). О лепной керамике поселения ранней бронзы Глейки II в Восточном Крыму	10
Кислый А. Е. (<i>Симферополь</i>). Из истории исследования памятников эпохи бронзы в Крыму	11
Кротова О. О. (<i>Київ</i>), Сніжко І. А. (<i>Харків</i>). До відкриття Амвросіївського верхньопалеолітичного комплексу	11
Плешивенко А. Г., Варьян О. А. (<i>Запорожье</i>). Детская колыбелька из катакомбного погребения	12

ДОБА РАННЬОГО ЗАЛІЗА

Бабенко Л. И. (<i>Харьков</i>). Витые и ложновитые шейные украшения боспорских торевтов	13
Гречко Д. С., Крютченко О. О. (<i>Київ</i>). Основні результати роботи Більської археологічної експедиції ІА НАНУ (2014–2017 рр.)	14
Дорошкевич С. П., Кушнір А. С. (<i>Київ</i>). Природні умови часу проживання скіфського населення за даними вивчення голоценових ґрунтів Більського городища	14
Завьялов В. И., Терехова Н. Н. (<i>Москва</i>). Производственные традиции в железообработке ремесленных центров Лесостепной и Степной Скифии (Бельское и Каменское городища)	15
Задніков С. А., Радзієвська В. Є. (<i>Харків</i>). Античний керамічний імпорт Коломацького городища	16
Зимовец Р. В. (<i>Киев</i>). Общее в скифском зверином стиле Левобережной Лесостепи и Крыма	17
Каравайко Д. В. (<i>Київ</i>). Останні дослідження городища скіфського часу Ширяєво	17
Козир І. А., Панченко К. І., Чорний О. В. (<i>Кропивницький</i>). Кам'яна стела з кургану скіфського часу біля с. Васине на Кіровоградщині	18
Ліфантій О. В. (<i>Київ</i>). Хронологія аплікацій церемоніального одягу степових скіфів	19
Махортых С. В. (<i>Киев</i>). Особенности развития скифского стрелкового вооружения V—IV вв. до н. э. (по материалам Перещепинского могильника близ Бельска)	20
Могилев О. Д., Діденко С. В. (<i>Київ</i>). Курган скіфського часу на лівобережжі Прип'яті	20
Назаров А. В., Скорый С. А. (<i>Киев</i>). О некоторых скифских катакомбах в междуречье Роси и Тясмина	21
Окатенко В. М. (<i>Харьков</i>). Скифская катакомба в кургане у с. Липковатовка на Северском Донце	22
Пеляшенко К. Ю. (<i>Харьков</i>). Сероглиняная гончарная керамика из раскопок Циркуновского городища	23
Полидович Ю. Б. (<i>Киев</i>). Золотая пластинка с изображением «скифского дракона» из коллекции Б. И. и В. Н. Ханенко: археологический артефакт или подделка?	24
Самойлова Т. Л. (<i>Одесса</i>). Градостроительная структура Тире	24
Сидорович В. З. (<i>Львів</i>). Керамічний імпорт на могильнику римського часу Карів-I у Західному Побужжі	25

Шрамко І. Б. (<i>Харків</i>). Головні підсумки вивчення Більського городища вченими Харківського університету (до 60-річчя від початку перших досліджень пам'ятки).....	26
Щербань А. Л. (<i>Харків</i>). Призначення тривухого посуду черняхівської культури: погляд керамолога.....	26

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ І ЙОГО СУСІДИ У VII—XVII СТ.

Аксёнов В. С. (<i>Харьков</i>). Металлические амулеты в виде когтя животного из катакомбных захоронений Верхне-Салтовского могильника.....	28
Володарець-Урбанович Я. В. (<i>Київ</i>). Про інтерпретацію так званих «бобовидних» пластин із Мартинівського та Малоржавецького скарбів.....	29
Готун І. А., Сергєєва М. С., Сухонос А. М., Гунь М. О. (<i>Київ</i>). Дослідження давньоруського деревообробного осередку на поселенні Ходосівка-Рославське.....	29
Довгань П. М., Стеблій Н. Я. (<i>Львів</i>). Проблеми стратифікації пам'яток Буського археологічного комплексу.....	30
Дьяченко А. Г. (<i>Белгород</i>). О Днепровско-Левобережном локальном варианте пеньковской культуры и его месте в истории южной «Русской земли».....	31
Колода В. В. (<i>Харьков</i>). Хозяйственные сооружения на цитадели Волчанского городища.....	31
Пилипчук Я. В. (<i>Київ</i>). Борьба за аварское наследство.....	32
Пуголовк Ю. О. (<i>Полтава</i>). Речі західнослов'янського походження на південному сході Русі.....	33
Рибчинський Н.-М. О. (<i>Львів</i>). Архітектурно-конструктивні особливості формування оборонної лінії № 3 Пліснеського городища на основі археологічних даних.....	34
Свистун Г. Е. (<i>Харьков</i>). Местоположение Котковского городища: сравнительный анализ письменных и археологических источников.....	34
Харламова А. О. (<i>Харків</i>). Середньовічні кам'яні статуї «пізнього» вигляду: датування та типологія (за матеріалами Середнього Подінців'я).....	35
Юрченко А. В. (<i>Чугуїв</i>). Історія вивчення пам'яток салтівської культури в Чугуєві та його околицях.....	36

ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Безверха В. М. (<i>Кропивницький</i>). Внесок родини Златарських у розвиток науки та освіти в Болгарії.....	37
Каковкіна О. М. (<i>Дніпро</i>). Іноземні учасники Всеросійських археологічних з'їздів другої половини XIX — початку XX ст. в Україні.....	38
Калугін О. В. (<i>Харків</i>). Початок викладання елементів археології та історії первісного суспільства у навчальних курсах Харківського університету (1805–1864 рр.).....	38
Лиман С. І. (<i>Харьков</i>). Актовая речь М. К. Робуша «Взгляд на военные науки у древних и новейших народов» (1822) как источник для изучения периода зарождения харьковской медиевистики.....	39
Науменко В. Е. (<i>Симферополь</i>), Пономарев Л. Ю. (<i>Керчь</i>). Е. И. Лопушинская и ее «Историческая справка» о керченской церкви Иоанна Предтечи (1968 г.).....	40
Принь О. В. (<i>Київ</i>). Первісна археологія та дослідження Більського городища у приватному листуванні археологів В. О. Городцова та В. Ю. Данилевича.....	41
Скирда В. В. (<i>Харків</i>). Маловідомі харківські археологи: Є. В. Пузаков.....	42
Тарасенко М. О., Вертієнко Г. В. (<i>Київ</i>). Професор Олексій Миколайович Деревецький: невідома сторінка наукової біографії (1894–1895 гг.).....	42
Федусь Д. М. (<i>Чернігів</i>). Наукова спадщина П. М. Добровольського.....	43
Ясновська Л. В. (<i>Чернігів</i>). Чернігівська археологічна експедиція: здобутки та перспективи.....	44